

مکان‌های مقدس مازندران

بابل

شهر باستانی بابل، اماکن مذهبی فراوانی را در قالب مقابر پیران و بزرگان، امامزاده‌ها و تکایا در خود جای داده است. از عناصر مهم و شاخص شهرهای استان مازندران وجود «سقانفار»‌هایی است که در این اماکن حکایت از باورهای مردم به ایزد بانوی آب‌ها می‌کند. گرچه در دوران اسلامی عملکردی دیگر دارد اما نقش و نگارها و تزییناتی که بر معماری ستون دار این سقانفارها به چشم می‌خورد و آداب و آیین‌هایی که تا امروز در آن‌ها جریان دارد یادگارهایی است از گذشته‌های دور. مانند تکیه و سقانفار «کبریاکلا» که شامل تالاری با ستون‌های چوبی است و با نقش‌مایه‌هایی چون: ماهی، خورشید خانم و چلپا، مار و موجودات افسانه‌ای نقاشی شده است. (تصویر ۱).

علم‌های مراسم عزادری که در موقع غیر از برگزاری مراسم عزای حسینی در این سقانفارها نگهداری می‌شود شامل: تزیینات و عناصر نمادین چون خروس، طاووس، کبوتر، اژدها، گل یا میوه انار و سرو می‌باشد. این علایم و نشانه‌ها به آیین‌های کهن پیش از اسلام بر می‌گردد که تا امروز به صورت نمادهایی مقدس بر جای مانده است. (تصویر ۲).

از این نشانه‌ها بر فرش، گلیم و ترئینات معماری نیز فراوان دیده می‌شود، اما امروز کسی به معنی و رموز آن آگاه نیست. این بنای معمولاً در کنار تکایا، مساجد یا امام‌زاده‌ها و قبرستان‌ها دیده می‌شود و البته در گذر زمان تغییرات فراوانی یافته و در

استان مازندران به جهت حکومت‌های محلی شاهزادگان ساسانی که تا سده چهارم هجری نیز تداوم داشته است: دارای پیشینه‌ای قوی از هنر، معماری، آیین و سنت کهن ایرانیان می‌باشد. تداوم هنر و تمدن ایرانیان باستان را در دوران اسلامی نیز شاهد هستیم. به طوری که تا امروز نیز شواهد بسیاری به‌ویژه در زمینه زیارتگاه‌ها و اماکن مقدس این استان در گوشش و کنار این مرزو بوم به چشم می‌خورد. در این مقاله به بعضی از این مکان‌های آیینی و محترم در شهرهای بابل و قائم شهر اشاره می‌شود. بابل از کهن‌ترین شهرهای این استان است که در تاریخچه آن نام‌های «مه‌میتر» یا «مامیتر» به معنای میترای بزرگ یا آتشکده میترای بزرگ، «مامطیر»، «مامطیران»، «بارفروش» و «بابل» آمده است.

شهره جوادی
دکترای تاریخ هنر

تصویر ۲: نقش گل اناری، سرو، اژدها بر علم عاشورا.

تصویر ۱: خورشید خانم، موجود افسانه‌ای، ماهی، نقاشی روی چوب، سقانفار کبریاکلا.

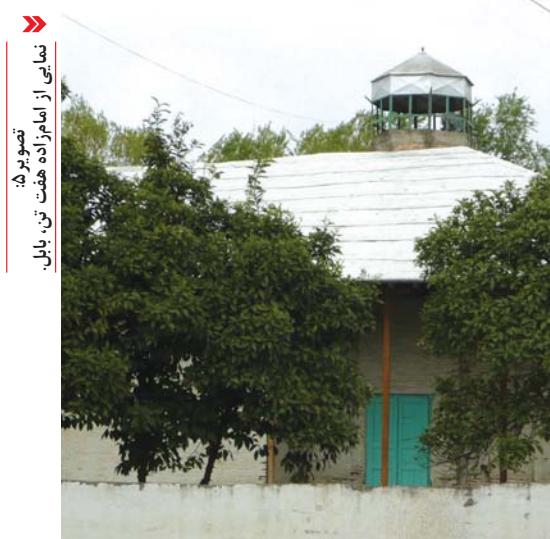
از عناصر مهم و شاخص شهرهای مازندران وجود «سقانفار»‌هایی است که در این اماکن حکایت از باورهای مردم به ایزد بانوی آب‌هایی کند.

۲۰

چوبی و سبز رنگ با نقش و نگارهای هندی قرار دارد که قرآن، شمع، چراغ، گلدان و گاه آئینه زینت‌بخش این ضريح مقدس است. (تصویر ۴).

امامزاده «هفت تن»، بنایی است چهار گوش و آجری با سقف شیروانی که روی صفهای قرار گرفته است. این بنا در میان حیاطی با درختان نارنج و سرو آرمیده است. (تصویر ۵) داخل بنا مانند سایر اماكن اين ديار ضريحي سبز رنگ وجود دارد که با پارچه‌هاي سبز رنگ تزئين شده است. بیرون بنا بر روی تیرهای چوبی زیر سقف، نقوشی از سرو، ازدها، گل و بوته بر روی چوب ترسیم شده است. نقوش به «شیوه قاجاري» است اما نشان از باورهایی کهن دارد. (تصویر ۶)

دوره‌های مختلف بارها و بارها بازسازی شده است. قدمت بعضی از آن‌ها به دوره سلجوقی و ایلخانی بازمی‌گردد و برخی دیگر تنبیه‌ر اساسی کرده و قدمت آن‌ها به عهد قاجار می‌رسد. اما از آن‌جا که این اماكن مقدس عموماً در جوار درختی کهنه، چشمه یا چاهی واقع شده و مردم برای زیارت و طلب حاجت به آن جا می‌روند، از گذشته‌های دور تاکنون محترم و مقدس شمرده می‌شود. از این رو چشمه و چاه مقدس آن در هر دوره به شخص عزیز و مقدسی نسبت داده شده است. چنان‌که بسیاری از این آبهای مقدس امروز به چاه امام زمان (ع)، چشمه حضرت رضاع، چشمه حضرت علی(ع) و یا حضرت زهرا(ع) موسوم شده است.

از دیگر بنایهای محترم و مقدس که زیارتگاه اهالی مازندران به‌شمار می‌رود مقابر پیران و بزرگانی است که امروزه به نامهای مقبره درویش، پیر و امام‌زاده مشهور است. مانند: برج آرامگاه «درویش فخر الدین» که بنایی استوانه‌ای با گنبدی هرمی شکل است و زیر گنبد آن با کاشی‌های فیروزه‌ای -لاجردی تزئین شده است. این برج در میان قبرستانی واقع شده که با غم زاری کوچک را تشکیل می‌دهد. (تصویر ۳).

فضای داخلی برج، اناقکی است که در میان آن صندوقجهای

نمای برج آرامگاه فخر الدین: ۲. درویش: ۳. برج آرامگاه فخر الدین: ۴.

و ایشان از آن وضو ساخته اند. مردم از این چاه حاجت می گیرند و رسم عرضه نویسی تاکنون برقرار است. این مسجد به «مسجد مقبره» و «مسجد شیخ کبیر» نیز معروف است، زیرا قبور دو عالم برجسته «ملاتصیر» و «شیخ کبیر» در مجاورت مسجد قرار دارد. همچنین به مسجد «جمکران ثالی» یا «جمکران مازندران» نیز مشهور است. (تصویر ۷)

مسجد کنونی شامل شبستان پایین و بالا، قبرستان (حياط مسجد از زمین های مرحوم ملا نصیر)، مقبره علماء ملا نصیر و شیخ کبیر است.

حياط مسجد با مقبره شهيد

در حياط پشتی مسجد چاهي موسوم به چاه امام زمان (عج) دیده می شود که مردم با توصل به آن حاجت خود را می طلبند. (تصویر ۸ و ۹)

مقبره سید زین العابدین، امامزاده قاسم و بسیاری دیگر از این اماکن مقدس در شهر بابل و روستاهای اطراف دیده می شود.

مسجد مقدس محدثین (بابل)

این مسجد در محدوده مرکزی شهر بابل، خیابان شیخ کبیر (افرادarin = زیر درخت افرا) واقع شده است. مساجد متعددی اطراف آن قرار دارد که مانند حلقه انگشت آن را احاطه نموده است. از شمال به مسجد «کاظم بیک» از شمال شرقی به مسجد «پیر علم» از شرق به مسجد «موسی ابن جعفر (ع)» و از غرب به مسجد کوچک (شمშیر گر محله) و از جنوب به مسجد «گلشن» و از جنوب غربی به مسجد «خاتم الاوصیا (ع)» (بیسر تکیه) می رسد که میانگین فواصل این مساجد با مساجد دیگر حدود ۳۰۰ متر است.

قرار گرفتن مسجد در محله «افرادarin = زیر درخت افرا»، وجود هفت مسجد که دایرهوار در یک محدوده واقع شده است، همچنین اسمی بعضی از این مساجد مانند: «پیر علم»، «بیسر تکیه» و «شمშیر گر محله» حکایت از پیشینهای نمادین در باورهای ایران پیش از اسلام دارد. بنا بر روایات و نوشته های مورخان، شهر بابل نزدیک دریا، پاک و مقدس بوده است که با توجه به نفوذ دین زرتشت در دوران باستان، بومیان آن را «مه میترا» یا جایگاه میترای بزرگ، معبد یا آتشکده بزرگ میترا نامیدند.

اوخر قرن سوم هجری مورخان اسلامی از «مامطیر» به عنوان یکی از شهرهای طبرستان نام برده اند. مامطیر یا مطیران در دوره صفوی به «بار فروش» معروف بود و سپس در سال ۱۳۰۶ به مناسبت مجاورت با «بابل رود» یا «بابل رود» نام شهر به بابل تغییر یافت. بنابراین به گواهی آثار پیش از اسلام، روایات و متون کهن، نامهای اساطیری و هم چنین آداب و رسومی که تاکنون مردم بابل و دیگر اهالی مازندران به آن پای بندند، می توان نتیجه گیری کرد که قدمت این شهر به دوران مهر و آناهیتا، ایزدان نور و فروغ خورشید و آبهای پاک، بازمی گردد؛ نیایش آن ها در کنار چشمه ها و درختان مقدس برگزار می شد و تاکنون نیز رسومی با همین ظواهر اما در قالب اسلام و شخصیت های مقدس و معصوم برپا می شود.

پیران و معتمدین محلی می گویند : بنای قبیمی مسجد با ستون های چوپی و بدون دیوار بود و سقف آن از حصیر حصار می کردند. از پوشیده شده و اطراف آن را با همان حصیر حصار می کردند. از آن جا که منزل مسکونی «ملا نصیر» در جوار این مسجد بود و درب کوچکی از خانه ایشان به مسجد باز می شد، پیداست که زمین مسجد متعلق به آن مرحوم بوده است. در تاریخچه مسجد آمده که حدود ۳۰۰ سال پیش حضرت مهدی (عج) به خواب ملانصیرا آمده و دستور ساخت مسجد و نام آن را صادر فرموده اند. مرحوم «نصیر» هنگام بنای مسجد در محدوده زمین متوجه هلاکی از خشت گردید که حکایت از محراب و قبیله می کرد و همانجا محراب را ساختند که از آن پس مبنای قبیله مردم بابل شد.

هنگامی که برای اولین بار قبله نمایاری تعیین قبله در دسترس مردم شهر بابل قرار گرفت آن را به مسجد محدثین آوردند و در درون محراب گذاشتند از آن جایی که با جهت محراب همواری نداشت قبله نمایار معین نمی داشتند. چاه مسجد به هنگام رویت حضرت مهدی (عج) فوران نموده

در تاریخچه مسجد
آمده که حدود ۳۰۰ سال پیش حضرت
مهدی (عج) به خواب
ملا نصیرا آمده و
دستور ساخت مسجد
و نام آن را صادر
فرموده اند.

وجود چاه مقدس و درخت کهنه افرا که روزگاری در کنار مسجد بوده حکایت از همان فرضیهای دارد که معابد و اماکن مقدس ایران باستان در جوار آب و درخت مقدس بنا می شد.

قائمه شهر

برج آرامگاهی سید محمد زرین نوایی در روستای چمزاکتی (قائمه شهر) به سده نهم هجری برمی گردد. این زیارتگاه در میان قبرستانی بزرگ و مصفا واقع شده است که درختی کهنه مقابله وروودی این برج قرار دارد.(تصویر ۱۰) به درختچهها و گیاهانی که در کنار سنگ قبرها دیده می شود بعضًا پارچه سبزی به رسم نذر و نیاز و حاجت خواهی گره خورده است.(تصویر ۱۱و ۱۲)

برج آرامگاهی زرین نوایی قائم شهر.
تصویر ۱۰:

ضلع امامزاده سید محمد زرین نوایی.
تصویر ۱۱:

نتیجه گیری

بدیهی است که تمامی تمدن ها و فرهنگ های بزرگ بشری یکباره خلق نشده و در مدتی طولانی و طی مسیری پریج و خم شکل گرفته و به تکامل رسیده است؛ در همان حال فرهنگ تمدن قبای را پالاش نموده و با تفکر جدید هماهنگ ساخته است؛ بنابراین فرهنگ اسلامی و به دنبال آن هنر و معماری اسلامی نیز این گونه شکل گرفته است. اسلام با تفکر الهی و متفاوت از دیگر ادیان الهی و با شعار لا اله الا الله در هر سرزمین که وارد شد فرهنگ و هنر آن مرز و بوم را پالاش نموده و معیارهای اسلامی را به تدریج جایگزین کرده است. که اگرآن رسوم قبای ریشه دار بوده و مغایرت چندانی با اسلام نداشته است، به گونه ای نو و هماهنگ با تفکر اسلام آمیخته شده است. بسیاری از اماکن مذهبی گذشته پس از اسلام حفظ شده اما محظوظ و گاه شکل عبادت و تیاش در آن ها تعییر کرده است تا با آینین جدید هماهنگ شود. از این میان برخی از اماکن استان مازندران بررسی و تحلیل شد که طبق شواهد موجود از مکان های مورد احترام و برگزیده نزد مردم بوده که در طی زمان به شکل های مختلف مراسم نیایش و راز و نیاز در آن ها برگزار می شده است. این مکان ها امروز نیز تکیه گاه و پناهگاه حاج گمندان و دیناران باورمند است.

پی نوشت:

- * برای اطلاعات بیشتر از شیوه قاجار به کتاب نقاشی پشت شیشه مراجعه شود.
- ** مأخذ تمامی تصاویر آرشیو شخصی نگارنده است.

منابع:

۱. اعتماد السلطنه، محمد حسن خان(۱۳۶۷) مرآه البلدان، جلد اول، به کوشش: عبدالحسین نوابی و میرهاشم محدث، تهران: دانشگاه تهران.
۲. سیف، هادی (۱۳۷۱) نقاشی پشت شیشه، تهران: انتشارات سروش.
۳. میرسراجی، سید مرتضی (۱۳۸۴) مسجد مقدس محمدثین، تهران: نشر زعیم.
۴. وفایی، شهریار(۱۳۸۱) سیمای میراث فرهنگی مازندران، تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور(پژوهشگاه)، اداره کل آموزش، انتشارات و تولیدات فرهنگی.
۵. پژوهش های میدانی نگارنده، بهار ۱۳۸۸.